

**PROFESSIONAL TRAINING OF TRADE AND ECONOMIC SPECIALISTS IN UZHGOROD
(1919-1939).**

In the article the features of Uzhgorod State Trade Academy and various additional forms of extracurricular education have been revealed. The socio-political, cultural and historical factors of vocational education in Uzhgorod, as the administrative center of Podkarpatska Rus in the interwar period, have been specified. The signs of evolution in the vocational training in the professional institutions in Uzhgorod have been revealed. Typical problems in the functioning of professional institutions of trade and economic direction have been determined. Prospects for further research were outlined.

Key words: trade and economic specialists, vocational training, curriculum, Transcarpathia, Czechoslovakia.

УДК 37.013

Корецька Л.О.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ
ПІВДНЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

У статті розглядається питання розвитку жіночої освіти в умовах полікультурного освітньо-виховного простору Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століть, роль соціальних інституцій освіти та виховання у процесі залучення жіноцтва до навчання та отримання професійної освіти і їх ролі у вирішенні низки нагальних питань за участю жінок.

Ключові слова: соціальні інституції, жіноча освіта, догляд, діти-сироти, виховательки, доглядальниці, соціальний захист, допомога, програми професійної освіти, курси.

Південь України другої половини ХІХ – початку ХХ століть стоїть у витоків активної розбудови жіночої освіти, оскільки в регіоні відбувається швидка трансформація традиційного суспільства в індустріальне, змінюється статус жінки у суспільстві. Жіноцтво Півдня було залучене до вирішення низки нагальних суспільних проблем: догляд за дітьми-сиротами, за підкинутими дітьми та інвалідами, самотніми людьми похилого віку. Окрім того, жінки були задіяні у певних сферах суспільного життя. Жіноча освіта входила до складу системи народної освіти держави – станове релігійне виховання, виховання у родині, Маріїнські школи, курси, початкова і середня освіта з елементами професійної освіти, вища освіта.

Питання жіночої освіти досліджували філософи, історики, педагоги, зокрема: О. Андреева, Г. Аппельрот, Г. Белова, К. Вентцель, В. Веремєнко, М. Вышнеградський, Ф. Ге, Г. Гнайкова, Г. Головачов, В. Григор'єв, Е. Дюринг, Л. Заварзіна, М. Захарченко, П. Каптерев, М. Катков, Н. Крылова, О. Лихачова, Д. Мацкевич, Т. Мельникова, Н. Миревич, Є. Модзалевський, О. Мукаєва, П. Ольденбургський, М. Пирогов, О. Піллер, О. Попова, С. Рождественський, А. Рослякова, Я. Ростовцев, М. Рубінштейн, П. Славинський, В. Стоюнин, Г. Тишкин, С. Тронько, С. Уваров, К. Ушинський, О. Хасбулатова, Н. Христофорова, Е. Чебишева-Дмитрієва, О. Шафранова, П. Щебальський. Проте питання залишається цікавим і актуальним. Тому метою статті є ретроспективний аналіз процесу становлення і розвитку жіночої освіти у контексті функціонування соціальних інституцій в умовах полікультурного освітньо-виховного простору Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століть, їх форми та зміст.

У науковій, історичній та педагогічній думці акцентується увага на тому, що на Півдні України другої половини XIX – початку XX століть швидкими темпами починає розвиватися жіноча освіта, що обумовлено потребами економічного та соціального розвитку регіону. Саме в цей період потрібні були сестри милосердя (медичні сестри) для земських та повітових лікарень, виховательки у дитячі притулки, доглядальниці за інвалідами та немічними людьми похилого віку у богадільнях тощо. Окрім того, потрібні були робітниці на фабрики та заводи. Можливість впровадження в кінці 50-х років XIX століття всестанової жіночої середньої освіти створила підґрунтя виходу жінки у суспільство для отримання освіти та вирішення низки нагальних питань, котрі потребували жіночої присутності. Отже, на Півдні України цей процес вирізнявся найбільшою активністю залучення жінок до суспільного та економічного життя.

У витоків жіночої освіти стояло Відомство Імператриці Марії Федорівни, оскільки саме воно об'єднувало у собі перші жіночі навчальні заклади. Так, базовим навчальним закладом з підготовки висококваліфікованих кадрів для жіночих гімназій був Інститут шляхетних дівчат. Програма навчання Інституту шляхетних дівчат охоплювала вивчення 10 заповідей, класичні та європейські мови, історію, малювання, танці, музику, вишивання, домоводство [28]. Навчальні плани і програми носили індивідуальний характер, проте, в основному відповідали програмам Маріїнських жіночих гімназій [14, с. 110-112]. Окрім того, випускниці цього закладу були добре підготовленими до майбутньої ролі матері та виховательки власних дітей. Інститут виконував ще й іншу суспільну функцію – він був своєрідним засобом соціального захисту збіднілого дворянства, оскільки був становим [14, с. 10]. Тобто дівчата, котрі закінчували ці заклади, мали можливість працевлаштування і забезпечення коштами власного існування. Бюджет інститутів шляхетних дівчат складався із коштів дворянства, допомоги уряду, приватних пожертвувань, прибутків міст, плати за навчання (в середньому 300 руб. за рік) [18, с. 139]. Практичного спрямування навчання дівчат набувало під час їх відвідин батьків чи найближчих родичів на Різдво, Пасху та літні канікули, оскільки вони знайомилися із тим середовищем, у якому у подальшому повинні були жити або працювати.

Так, в Одеському єпархіальному жіночому училищі у 1888–1889 навчальному році було 7 класів, один із яких підготовчий [25, с. 626]. Єпархіальне жіноче училище було забезпечене гуртожитком, у якому мешкало 234 вихованки, 75 вихованок перебували на повному церковному утриманні, 6 були стипендіатками Преосвященних Димитрія та Інокентія, графині Роксани Елдінг, дружини протоієрея Параскеви Жуковської і 2 стипендіатки Єлизавети Самсонової, 24 на полукоштному утриманні, тому за них сплачувалося 45 крб. на рік, 11 пансіонерок зі зменшеним внеском – 75 крб., 107 – духовних пансіонерок сплачували 150 крб. і 11 світських пансіонерок – 300 крб. Із загальної кількості вихованок 229 набули духовного звання і 52 – світського [25, с. 628–632].

Починаючи з 1880 року в училищі вивчалася педагогіка, з 1887 р. – креслення і малювання, з 1888 – крій та шиття. В училищі вивчали Закон Божий, російську мову, арифметику, читання, геометрію, географію, громадянську історію, фізику, космографію, чистописання, німецьку і французьку мови, педагогіку, музику. Обов'язковими були музичні та літературні вечори, читання з туманними картинками для наочності матеріалу. Одеське єпархіальне жіноче училище, створене у 1878 року на основі пункту 110 найвисшого статуту Єпархіального жіночого училища, давало право на атестати з правом на звання домашніх учительок із тих предметів, з яких вони мали гарні успіхи [24, с. 147–150].

Слід звернути увагу на те, що не лишалися поза увагою дівчата-сироти: 15 вихованок, залишаючи училище після навчання, отримували допомогу із суми 437 крб. 52 коп.; ті, котрі продовжували навчатися в училищі, отримували одяг, білизну, взуття; 3 вихованки, вступаючи до шлюбу, отримували кожна 150 крб. вихідної виплати [27, с. 54]. За умови, якщо дівчата не працевлаштовувалися, їм кожного місяця виплачували 10 крб. на прожиття. Таким чином, у період другої половини XIX – початку XX століть були започатковані форми соціального захисту населення, у даному випадку – суспільна допомога за безробіттям.

Реформи 60-х років у Російській імперії дали змогу здобувати освіту навіть найнижчим верствам населення в навчальних закладах усіх рівнів. Реформа в освітній галузі виявилася однією із найважливіших серед комплексу перетворень, що відбулися після маніфесту 1861 року. У 1864 р. було опубліковано "Положення про початкові народні училища", відповідно до якого розширювалася мережа початкових навчальних закладів, які поділялися на три види: земські школи, що створювалися силами місцевих земських установ; церковні школи; народні училища Міністерства народної освіти. Законодавча регламентація жіночої середньої освіти розпочинається з другої чверті XIX століття, із започаткування інституту шляхетних дівчат в Одесі до "Положення про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти" (1870). Оскільки жінкам було заборонено здобувати вищу освіту в університеті, то чільне місце для їх освіти на Півдні України мали Одеські вищі жіночі курси (1906) і Одеські вищі медичні жіночі курси (1910), які були громадсько-приватними навчальними закладами [8; 23; 26; 30]. Завдяки навчанню у цих закладах держава отримувала спеціалістів з вищою медичною і педагогічною освітою, не витрачаючи коштів на їх навчання. Отже, підготовка кадрів відбувалася за рахунок громади, органів місцевого самоврядування та добродійства, тобто Південь України не залежав від центру країни і вирішував нагальні питання за рахунок власних резервів.

Педагогічний напрям освіти в зазначений період був представлений учительськими семінаріями, церковно-вчительськими школами, двокласними вчительськими школами, педагогічними класами і курсами при жіночих єпархіальних училищах та гімназіях; медичний – фельдшерськими, акушерсько-фельдшерськими, зуболікарськими школами; комерційний – торгівельними класами, початковими комерційними школами, комерційними училищами і курсами комерційних знань; сільськогосподарський – сільськогосподарськими училищами, курсами при гімназіях; мистецький – музичними школами, музичними класами і курсами, школами малювання [5, с. 110–112].

Станом на початок XX століття у Херсонській губернії навчалася 35,4% жінок, для порівняння, у Катеринославській губернії навчалася 33,6% жінок. Тобто завдяки навчанню представниць різних національностей жіноча освіта на Півдні України окресленого періоду посідає перше місце в державі [4, с. 59]. Представниці найчисельніших національних меншин зазначеного регіону: росіянки, єврейки, німкені, гречанки, шведки, – мали можливість навчатися у загальноосвітніх та етнічних церковних школах, приватних єврейських училищах, початкових німецьких школах різного підпорядкування – уряду, земствам, товариствам, приватним особам [2; 3; 20]. Внутрішня організація шкіл була єдиною й підпорядковувалася законодавчим актам і розпорядженням Міністерства народної освіти.

Навчальний процес у жіночій середній школі був тісно пов'язаний з виховним, що ґрунтувався на нормах релігійності, вірності царю і Вітчизні. Учениці повинні були регулярно відвідувати церкву, подавати наставникам довідки від священників про те, що вчасно бувають на сповіді. За наявності коштів на території навчальних закладів навіть будували церкви при гімназіях, училищах, що давало змогу вихователькам контролювати поведінку вихованок, їх готовність до навчальних практичних занять тощо.

Дівчатам заборонялося бути присутніми на балах і вечорах, у громадських зібраннях. Театри, парки дозволялося відвідувати у супроводі батьків, що говорить про наявність відповідальності батьків за поведінку та моральний рівень своїх дітей, про прищеплення навичок родинного виховання дітей в атмосфері любові та поваги.

З метою прищеплення художнього смаку та загального розвитку у приміщенні жіночих середніх навчальних закладів традиційно проводилися виставки картин, чим переслідували два завдання – прилучати учениць до прекрасного та перераховувати отримані кошти на підтримку незаможних учениць [9, с. 1]. Також до програми виховання включали святкування ювілеїв письменників. Зокрема, 21 лютого 1902 року у Вознесенській жіночій гімназії відбулося свято, присвячене творчості М.В. Гоголя; у 1909 році всі народні училища Півдня святкували сторічний ювілей письменника [10, с. 58].

Як зазначає Л. Медвідь, головною метою жіночої освіти вважалося підвищення моральності й придбання знань, не стільки наукових, скільки загальних, "енциклопедичних", корисних у побуті, у веденні домашнього господарства. У жіночих гімназіях навчалися представниці усіх станів. Значна увага надавалася предметам трудового циклу, моральне виховання було спрямоване на зміцнення любові до праці та порядку відповідно до вимог родини та суспільства. Тож основною метою жіночого навчання було ознайомлення вихованок з технологією приготування їжі, пошиття одягу, ведення домашнього господарства. Практику дівчата проходили на "зразкових кухнях", майстернях з пошиву одягу та білизни. Відповідно до навчального плану на опанування рукоділлям у середньому відводилося дві години на тиждень у кожному класі [18, с. 44]. Програми з рукоділля з 1896 року включали три розділи: в'язання спицями, шиття, вишивка хрестом [21, с. 54–62]. За новими програмами 1906 року з рукоділля у жіночих гімназіях та прогімназіях передбачалося вивчення основних прийомів шиття, в'язання гачком та спицями, вишивання гладдю. Вивчення курсів анатомії, гігієни сприяло у майбутньому правильному поводженню з дітьми, спрямовувало на ведення здорового способу життя. Учениці вивчали саме ті предмети, які були необхідними для суспільного виховання дітей: фізичні вправи, теми правильного харчування, догляду за шкірою, відомості з гігієни дітей молодшого шкільного віку і методів лікування заразних хвороб [17, с. 46]. Крім того, жіноцтво мало можливість здобувати спеціальність за певними напрямками. Керівництво окремих жіночих гімназій прагнуло розширювати навчальні плани за рахунок саме професійних предметів, що давало змогу забезпечити незаможним дівчатам засоби існування.

Проведені освітні реформи дозволяли з 1878 року навчатися в інститутах представницям усіх верств населення. З 1881 року вихованкам, які успішно закінчили курс чотирьох нижчих класів, дозволялося працювати вчительками початкових класів та народних училищ, ті, хто закінчили повний курс, отримували атестат і мали право викладання у чотирьох молодших класах жіночих гімназій. Випускниці інституту могли також бути виховательками чи домашніми наставницями дворянських та купецьких дітей [34].

Доречно зазначити, що 1904 році в Одеському навчальному окрузі було 45 жіночих гімназій, а станом на 1910 рік їх кількість досягла 85 [11, с. 209; 12, с. 16], що обумовлено бурхливим розвитком регіону, фінансовою підтримкою органами міського та земського самоврядування, доброчинців та меценатів. Програма гімназій, як державних, так і недержавних, була майже однаковою. Загальними предметами були Закон Божий, російська мова, арифметика, чистописання, історія, географія, французька та німецька мови, природознавство або природнича історія, фізика. Предмети естетичного спрямування: малювання, спів, танці, а також рукоділля, гімнастика – вводилися за наявності вчителів. У гімназіях з педагогічним класом вивчали педагогіку, дидактику, методіку різних дисциплін. Як зазначає В. Бобров, у навчальних планах жіночих гімназій Півдня України суспільно-гуманітарний компонент освіти перевищував природничо-математичний цикл у три рази [3, с. 78].

Проведення аналізу змісту і форм організації навчання і виховання жінок свідчить про те, що в усіх типах жіночих шкіл викладалися предмети суто жіночого спрямування, хоча простежується відповідність змісту початкової жіночої освіти змістові чоловічої, але дещо у скороченому варіанті, окрім програм вищих жіночих курсів за університетською програмою відповідно до спеціальності. Для початкових шкіл головним було елементарне навчання та релігійне виховання, у середній школі – чіткий суспільно-гуманітарний характер і педагогічна спрямованість навчання.

Діяльність закладів освіти у німців Півдня України регламентували правила від 10 березня 1840 року, які передбачали: по-перше, прищеплення думки про те, що їх священний обов'язок – виховувати своїх дітей у богобоязні [19]; по-друге, кожного господаря зобов'язували віддавати до школи дітей семирічного віку з початку жовтня до кінця березня; по-третє, вчителі вели точний облік відвідування всіма дітьми школи. Прізвища відсутніх заносилися до особливого списку і передавалися владі колоній. У разі відсутності учня через

неповажну причину, з батьків стягувався грошовий штраф – 3 копійки сріблом. Якщо родина неспроможна була сплатити цю суму, то сільська влада могла замінити її відпрацюванням в общині у співвідношенні: половина робочого дня відпрацювання за кожний пропуск школи учнем. Отримані у такий спосіб кошти передбачалося витратити на придбання підручників для бідних дітей, а також на заохочення старанних учнів, що склали екзамени на "відмінно".

У німецьких колоніях головним був один із важливих принципів – загальнообов'язковість і доступність навчання для всіх верств населення та соціальна відповідальність громади за малозабезпечених дітей, створення важелів стимулювання до навчання здібних дітей шляхом матеріального забезпечення.

Доречно звернути увагу також і на розвиток та функціонування системи суспільного навчання й виховання у єврейських колоніях. Так на території Херсонщини у 1845 році проживала 1661 єврейська сім'я, 12 779 осіб. За державний кошт навчалися 11 099 осіб, за власний кошт – 1689 осіб. На Миколаївщині за даними 1911 року проживало 20171 осіб єврейської національності. Працювали на маслобойнях, скляних заводах, типографії, млинах, суднобудівних та машинобудівних заводах міста. У 1915 р. на території Миколаївщини функціонувало 8 шкіл, а з 1880 року – перша школа для дівчат, які вишивали, шили, вивчали бухгалтерську справу [33, с. 199].

Починаючи з другої половини ХІХ століття, у єврейських колоніях відкривають загальноосвітні школи, в основному дворічні, як для хлопчиків, так і для дівчаток. Діти вивчали єврейську та російську мови, арифметику, географію, російську та єврейську історію та іудаїзм. Учительський склад визначався двома меламедами та одним світським учителем. Учитель в общині утримувався за казенний кошт, а меламенти – за общинний, тобто за кошти батьків [20].

Адресні календарі Миколаївського градоначальства за 1901, 1913, 1915 роки дають відомості про цілу низку єврейських жіночих і чоловічих училищ, зокрема: професійне дівоче училище Ф. Вулих, єврейська акушерська школа, жіноче комерційне училище. У цих навчальних закладах окрім початкової грамоти діти отримували професійну підготовку.

Таким чином, на початку ХХ століття на Півдні України існувала різномірівнева система жіночої професійної освіти, що було швидким засобом вирішити проблему надання регіонові освічених робітниць. Тому чільне місце у жіночій освіті посідає спеціальна освіта, а не загальна, тому що виконання ролі помічниці чоловіка, матері і господині в нових умовах сприяли вихованню дітей по-новому, відповідно до європейської цивілізації, яка на Півдні України пускала глибоке коріння вже з другої половини ХІХ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адрес-календарь Одесского градоначальства. 1901г. – Одесса. – 546 с.
2. Атлас Д. Старая Одесса, её друзья и недруги / Д. Атлас. – М., 1992. – 208 с.
3. Бобров В. Зміст освіти у гімназіях та ліцеях Півдня України ХІХ – початку ХХ століть і проблема гуманізації освіти // Рідна школа. – 1998. – № 4. – С. 78–79.
4. Буряк Л.І. Жіноча освіта в Україні у контексті урбанізації / Л. Буряк. // Пам'ять століть. – 2006. – № 2. – С. 52–61.
5. Волкова І.О., Блохіна Л.Л. До питання історії жіночої освіти в Одесі у 90-ті роки ХІХ століття / І.О. Волкова, Л.Л. Блохіна // Жіночий рух в Україні: історія і сучасність [М-ли міжнародної науково-метод. конф.]. – К., 1994. – С. 110–112.
6. Всероссийская церковно-школьная выставка по живым впечатлениям // Херсонские епархиальные ведомости. – Оп. 71. – 1909. – № 16. – С. 383–401.
7. Горовский Ф.Я., Хонигсман Я.С., Найман А.Я., Елизаветский С.Я. Евреи Украины / [Ф.Я. Горовский, Я.С. Хонигсман, А.Я. Найман, С.Я. Елизаветский]. – К.: [б. и.], 1995. – 272 с.
8. Гувернантки // Неделя. – 1873. – № 15. – 567 с.
9. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 116. – Оп. 1. – Спр. 2. – С. 1–11.
10. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 124. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 7–103.
11. Державний архів Одеської області. – Ф. 42. – Оп. 35. – Спр. 1770. – Арк. 209.
12. Державний архів Одеської області. – Ф. 42. – Оп. 35. – Спр. 2393. – с. 16.

13. Исторический очерк Одесской Мариинской городской женской гимназии 1868–1894 гг. / Сост. А. Шапеллон. – Одесса: Центральная типолитография, 1896. – 117 с.
14. Исторический очерк Ришельевской гимназии (за период от 1881 по 1892 гг.). – Одесса: Типография А. Шульце, 1893. – 73 с.
15. Кабузан В.М. Немецкоязычное население в Российской империи и СССР в XVIII–XX веках (1719–1989): [историко-статистическое исследование] / В.М. Кабузан. – М.: ИРИ, 2003. – 219 с.
16. Лихолат О. Яким було трудове навчання дівчат у загальноосвітніх школах України до 1917 року / О. Лихолат. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1997. – № 3. – С. 44–46.
17. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л.А. Медвідь. – К.: [б. в.], 2003. – 335 с.
18. Мирошниченко Я.С. Громадське та релігійне життя німців Південної України (кінець XIX – початок XX ст.) / Я.С. Мирошниченко. – Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Ч. 1. – 2012. – № 6 (241) – С. 132–140.
19. Никитин В.Н. Евреи земледельцы. Историческое, законодательное, административное и бытовое положение колоний со времени их возникновения до наших дней. 1807–1887 г. / В.Н. Никитин – СПб.: [б.и.], 1887. – С 263–278.
20. О введении ручного труда в учебных заведениях // Херсонские епархиальные ведомости. – Оп. 62. – 1894. – № 9. – С. 54–62.
21. О мерах по открытию реальных училищ: Заметки и сообщения // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. – Оп. 46. – 1893. – № 5. – С.125–126.
22. О Положении о женских училищах ведомства Министерства Народного Просвещения. // Сб. постановлений по Министерству Народного Просвещения. – Т. 3. – [Изд. 2-е.]. – СПб.: [б.и.], 1876. – 1528 с.
23. Отчет о состоянии Одесского Епархиального женского училища за 1887–1888 г. по учебно-воспитательной части. Продолжение. // Херсонские епархиальные ведомости. – Оп. 34. – 1889. – № 7. – С. 147–150.
24. Отчет о состоянии Одесского Епархиального женского училища по учебно-воспитательной части за 1888–1889 г. Окончание. // Херсонские епархиальные ведомости. – Оп. 34. – 1889. – № 8. – С. 625–632.
25. Полное собрание Законов Российской империи: Собр. 2-ое. Устав епархиальных женских училищ. – СПб., 1873. – Т. XXXXIII. – № 46271. – С. 254–261.
26. Положение о домашних наставниках, учителях и учительницах. // Сб. постановлений по Министерству Народного Просвещения – Т. 2. – Отд. 2. – Изд. 2-е. – СПб., 1876. – 1575 с.
27. Тронько Т. В. Розвиток середньої жіночої освіти в Наддніпрянській Україні (остання чверть XIX ст. – початок XX ст.) // Україна XX століття: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 4. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – С. 173–194.
28. Узбереги Божої ріки. Історичний календар Миколаївщини, 2003 рік / Упорядник В.О. Жадько. – К.: СПД Жадько В.О., 2003. – 784 с.
29. Полное собрание Законов Российской империи: 1802–1803. О заведении в семинариях обучения медицинским наукам. – СПб., 1830. – Т. XXVII. – № 20334; № 20346. – С. 204–205.
30. Циркуляр по Одесскому училищному округу. – Оп. 183. – Одесса: [б.и.], 1889. – 670 с.
31. Шитюк М.М., Щукин В.В. Еврейское население Херсонской губернии в XIX – начале XX веков / М.М. Шитюк, В.В. Щукин. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2008. – С. 95–143.
32. Щукин В.В., Павлюк А.Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.) / В.В. Щукин, А.Н. Павлюк. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2009. – С. 198–200.
33. Экзамены в учебных заведениях города Одессы // Херсонские епархиальные ведомости. – Оп. 48. – 1896. – № 11. – С. 281–284.

Корецкая Л.А.

**СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ
ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО
ПРОСТРАНСТВА ЮГА УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКОВ**

В статье рассматривается вопрос развития женского образования в условиях поликультурного образовательно-воспитательного пространства Юга Украины второй

половини XIX – начала XX веков, роль социальных институций образования и воспитания в процессе приобщения женщин к получению профессионального образования и их роли в решении ряда насущных социальных вопросов, которые требовали участия женщин. Обучение за счет общин, местного самоуправления, благотворителей способствовало получению специалистов с высшим медицинским, педагогическим образованием, со специальным образованием без финансовых затрат со стороны государства.

Ключевые слова: социальные институции, женское образование, уход, дети-сироты, воспитатели, социальная защита, социальная помощь, программы профессионального обучения, курсы.

Koretska L.O.

SOCIAL AND PEDAGOGICAL CONTENTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF WOMEN'S EDUCATION IN CONDITIONS OF MULTICULTURAL EDUCATIONAL AND EDUCATIVE SPACE IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

The question about development of women's education in conditions of cultural educational and educative area in the South of Ukraine of the second half XIX- the beginning XX centuries, the role of social educational and educative institutions in the process of women's familiarization with professional education receiving and with their role of resolving the urgent and social questions, which required the women's participation is examined in this article. Teaching at the expense of communities, local government and philanthropists promoted the supply of specialists with higher, medical, pedagogical education, special education without financial expenditures from the government.

Key words: social institutions, women's education, care, orphan children, educators, social defense, social help, professional training programs, courses.

УДК 37(09)(477)

Ольга О.В.

ВНЕСОК І. ТЕСЛЕНКА (1908-1994) У РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОЇ УЯВИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ГЕОМЕТРІЇ

У статті проаналізовано ідеї українського методиста-математика І.Тесленка (1908-1994) щодо розвитку просторової уяви учнів на уроках математики, зокрема зорового відчуття (за його допомогою в учнів формуються геометричні образи в уяві), зорових уявлень (з їх допомогою учні можуть чітко уявляти просторове розміщення фігур, тіл та відтворювати його у вигляді рисунку чи моделі), зорового сприймання (окоміру), рухомих моделей (для ілюстрації руху). Виокремлено необхідні педагогічні умови для формування просторових уявлень школярів.

Ключові слова: шкільна дидактика, методика математики, загальні принципи дидактики математики, просторова уява, зорові уявлення, зорове сприймання (окомір), геометричний образ, рухомі моделі.

Соціально-економічні й політичні перетворення, що відбувалися в Україні протягом другої половини XX ст., зумовлювали зміни в державній освітній політиці й висували нові вимоги до роботи загальноосвітньої школи. Значною мірою в цей період трансформувалися завдання, які ставилися перед школою. У зв'язку з інтенсивним розвитком науки, техніки та культури вносились корективи, перш за все, у зміст навчання математики в школі, значення якої зросло в умовах розгортання НТР (науково-технічної революції) в освіті. Тому постала необхідність удосконалити навчальні плани, розробити нові програми, а разом з ними і підручники із шкільних математичних дисциплін (ці складні завдання слід було здійснити у стислі терміни). У зв'язку з постійним оновленням змісту освіти, створювалась ситуація,